

КУРОРТНИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ

1.1. Характерика курортного комплексу України

Україна має всі необхідні умови для розвитку курортного комплексу. У країні є лікувально-оздоровчі, спортивні (туристичні), пізнавальні системи комплексу. У нас багато рекреаційних ресурсів: бальнеологічних (мінеральних вод, грязей), кліматичних, ландшафтних, пляжних, пізнавальних.

На нашій території є мінеральні води основних бальнеологічних груп.

Група А. Води без специфічних компонентів та властивостей. Їхня лікувальна дія зумовлена основним іонним складом та загальною мінералізацією; азот та метан містяться у них у розчиненому стані в умовах атмосферного тиску тільки у незначних кількостях. Води цієї групи виведені на земну поверхню свердловинами, вивчені та використовуються на курортах Миргорода (Полтавська область), Куяльника (Одеська область), Трускавця (Львівська область), Феодосії (Крим), Очакова (Миколаївська область) та ін.

Група Б. Води вуглекислі. Лікувальна дія зумовлена наявністю у великих кількостях розчиненого вуглекислого газу, який становить 95-100% газів, а також іонним складом та загальною мінералізацією. Ці води виведені на поверхню, вивчені та використовуються на курортах Поляна (Закарпатська область), Голубино у санаторії «Квітка полонини», Сойми – у санаторії «Верховина».

Група В. Води сульфідні. Фізіологічна та лікувальна дія зумовлена наявністю сульфідів (вільного сірководню та гідросульфідного іону). Води цієї групи вивчені та використовуються на курортах Любень-Великого (Львівська область), Синця (Закарпатська область), Черчого (Івано-Франківська область).

Група Г. Води залістисті, миш'яковисті або миш'якові з високим вмістом марганцю, міді, алюмінію. Лікувальна дія зумовлена (окрім їхнього іонного, газового складу та мінералізації) одним або декількома з перелічених фармакологічних активних компонентів. Ця група вивчена та використовується у санаторії «Гірська Тиса» (Закарпатська область).

Група Д. Води бромні, йодні та з високим вмістом органічних речовин. Виділено два типи мінеральних вод з високим вмістом органічних речовин. Води групи вивчені та використовуються на курортах Трускавця (Львівська область), Березівських мінеральних вод (Харківська область).

Група Д: Радонові (радіоактивні) води використовуються на курорті Хмільник (Вінницька область).

В Україні є великі запаси лікувальних грязей. До них належать різні за походженням природні утворення (відкладення боліт, озер та морських заток), які складаються з води, мінеральних та органічних речовин і являють собою однорідну тонкодисперсну пластичну масу з певними тепловими та іншими фізико-хімічними властивостями. За прийнятою класифікацією лікувальні грязі поділяються на торфові (прісноводні, мінералізовані), мулісті (сапропелі, сульфідні, мінеральні, глинистий мул, глини) та псевдовулканічні (сопочні та гідротермальні). В Україні експлуатуються сім торфових і десять сульфідних родовищ лікувальних грязей. Особливе місце займають унікальні ресурси озокериту Бориславського родовища у Львівській області. Торфові грязі є у Львівській та Івано-Франківській областях. Серед мулісто-сульфідних значними є Куяльницьке та Шаболатське (Одеська область), а також Чокрацьке (Крим) родовища.

У рекреаційних потребах населення провідне місце належить відпочинку на природі. Тому важливим ресурсом є ліси. Лісолікувальні ресурси в Україні розповсюджені досить нерівномірно. Найбільше лісових масивів у Південно-Західному районі, де формування рекреаційних територій спирається саме на цей фактор. У Закарпатській, Київській, Житомирській Черкаській областях ліси виконують функції водорегулювання, водоохорони, ґрунтозахисту. Кліматичні ресурси сприяють розвитку рекреаційної діяльності. Береги, моря, річки, водосховища, озера, Українські Карпати та Кримські гори, лісові масиви — для цих ландшафтів характерне поєднання чистого повітря, наповненого киснем, та високої вологості. Гірські долини, захищені хребтами, характеризуються сприятливим мікрокліматом для розвитку кліматичних курортів (Яремче, Ворохта, Космач та ін.).

Україні притаманний помірноконтинентальний клімат і тільки на півдні Кримського півострова -середземноморський. Існує класифікація кліматів з погляду рекреаційної діяльності: найкращий – сприятливі кліматичні умови протягом 9,5-10,5 місяця, тепле літо та нехолодна зима зі стійким сніговим покривом або жарке тривале літо та коротка зима без стійкого снігового покриву; гарний -сприятливі кліматичні умови протягом 7-9 місяців; задовільний – сприятливі кліматичні умови протягом 3-6,5 місяця, прохолодне дощове літо і м'яка зима з нестійким сніговим покривом або жарке посушливе літо і сувора зима; поганий – сприятливі умови протягом 1-1,5 місяця. Кліматичні ресурси районів країни різноманітні, але загалом клімат сприятливий для розвитку рекреаційної діяльності [63].

УКРАЇНА. ТИПИ КУРОРТІВ

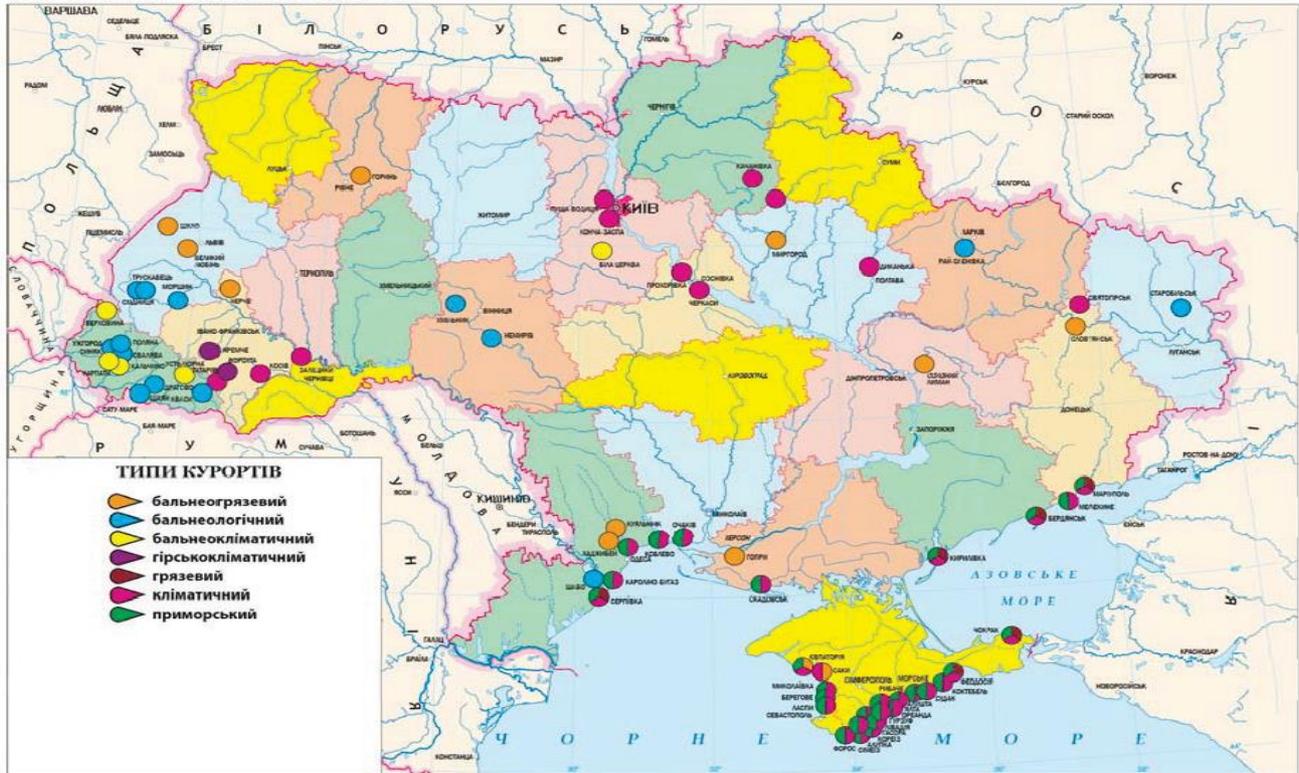

Рис 6. 1. Курорти України

Рекреаційні ресурси пляжів відіграють важливу роль у роботі курортів на березі морів, річок, озер. У Кримській, Одеській, Донецькій, Миколаївській областях є штучні та природні лікувальні пляжі. Пізнавальні ресурси є характерним фактором, що визначає мотиви відвідування України іноземними туристами. Вони відвідують історико-архітектурні пам'ятки Києва, Чернігова, Львова, Одеси та інших міст. Отже, у нас є всі види ресурсів, що дозволяє всебічно розвивати рекреаційний комплекс. Завдяки різноманітним ресурсам рекреаційний комплекс України є багатофункціональним. Його діяльність дає можливість оздоровити великі маси населення і в той же час зробити значний внесок до національного доходу (Рис. 6. 1).

1.2. Територіальна структура курортного комплексу України

Територіальна структура курортнокомплексу України складається з багатьох ланок. Первинною ланкою цього комплексу є санаторії, пансіонати, будинки і бази відпочинку, туристичні бази. Окремо розміщені санаторії, пансіонати, бази створюють **рекреаційні пункти**. Населений пункт з кількома рекреаційними пунктами називається **курортом**. Курортом може називатися також частина великого міста, в якій сконцентровані рекреаційні пункти: санаторії, бази тощо (наприклад, в Одесі – курорти Аркадія, Великий Фонтан, Чорноморка).

Сукупність рекреаційних пунктів і курортів, що використовують означену територію і розміщену на ній інфраструктуру, створюють **рекреаційні райони**. Група рекреаційних районів створює **рекреаційний регіон** (наприклад, Кримський, приморські території Одеської та Миколаївської областей). Рекреаційні райони завдяки транспортним і функціональним зв'язкам створюють **рекреаційні зони**. Наприклад, Центральноукраїнська, узбережжя Чорного і Азовського морів.

В Україні діє 45 курортів загальнодержавного та міжнародного значення та 13 курортів місцевого значення. У країні є понад 400 санаторіїв, що можуть прийняти на лікування понад 600 тис. відпочиваючих. Існує перелік з 265 територій, які резервуються для організації зон лікування, відпочинку й туризму. За областями вони поділяються таким чином: у Волинській – 2, Вінницькій – 17, Луганській – 13, Дніпропетровській – 14, Донецькій – 9, Житомирській – 10, Закарпатській – 12, Запорізькій – 12, Івано-Франківській – 7, Київській – 38, Кіровоградській – 4, Автономній Республіці Крим – 2, Львівській – 4, Миколаївській – 3, Одеській – 2, Полтавській – 15, Тернопільській – 5, Рівненській – 5,

Сумській -13, Харківській – 7, Херсонській – 11, Хмельницькій – 3, Черкаській – 17, Чернігівській – 33, Чернівецькій – 7. Найбільшою популярністю у населення користуються райони Південного берега, включно з Гірським Кримом, узбережжя Чорного й Азовського морів та Карпати.

Ресурси Південного берега дуже різноманітні. Клімат приморських рівнинних та передгірських районів степової частини Криму – помірно континентальний, з дуже теплим літом і м'якою зимою. У приморських передгірських районах -клімат середземноморського типу, що характеризується недостатньою вологістю влітку та м'якою зимою (у порівнянні з Північним Кримом). Це один з основних курортних районів: він розташований на приморській смузі вздовж узбережжя Чорного моря від мису Айя (на заході) до Семидвір'я (на сході). До нього відносять: Батилиман – Ласпі, Форос – Мелас, Оливи, Кастрополь, Блакитна затока, Симеїз, Алушка, Місхор, Лівадія, Масандра, Ялта, Гурзуф, Фрунзенське, Карабах, Алушта, Семидвір'я. Клімат тут винятково сприятливий -період з температурою, вищою 10 °С, триває 7 місяців. Курорт Алушта – один з найгарніших куточків Південного берега Криму. Він оточений пасмом гір, проте вони недостатньо захищають його. Через перевали північні вітри прориваються до Алуштинської долини. Тому зима та весна тут трохи холодніші, ніж у Ялті, літо – менш жарке. С природні пляжі. Ялта розташована на березі морської затоки. Частина головного пасма Кримських гір утворює навкруги Ялти амфітеатр, що спускається до моря. Гірські схили над Ялтою вкриті віковим сосновим лісом та виноградником. На території курорту багато парків, скверів, квітників, протікають річки. Завдяки географічному положенню Ялти клімат належить до теплого морського. За 3 км на південний захід від Ялти на східному схилі гори Монабі розташований курорт Лівадія. Його привабою та одним із лікувальних факторів є Лівадійський парк. Основною археологічною пам'яткою Місхорського узбережжя є мис із Ластівчиним гніздом. Около курорту Місхор є також парк. Пляжні й кліматичні рекреаційні ресурси лягли в основу курорту Кастрополь. Курорти Південного берега Криму та Гірського Криму спеціалізуються на лікуванні хворих із неспецифічними захворюваннями дихальної та нервової системи.

На узбережжях Чорного й Азовського морів є чималі запаси рекреаційних ресурсів, які дають змогу розвивати курортне господарство. Курорт Аркадія розташований в одному з мальовничих куточків Одеси. До нього входить уся приморська територія від Відради до Аркадії. Основними лікувальними факторами курорту є клімат, таласотерапія та мінеральні води.

Мікроклімат курорту Великий Фонтан вирізняється інтенсивною сонячною радіацією, деякою сухістю повітря, яке пом'якшується бри-

зами; він сприятливий для лікування пацієнтів із захворюваннями органів дихання. Основними лікувальними факторами також є кліматолікування, таласотерапія й мінеральні води, які використовуються для приготування ванн та приймання всередину.

Курорт Чорноморка розташований на рівному плато. Там дається взнаки вплив моря: частіші бризи, чимала кількість ясних днів. На курорті є чудовий дрібнопіщаний улаштований пляж. Пологий берег, піщане без каменів дно, невелика глибина створюють сприятливі умови для купання. Приморський кліматичний курорт Очаків має місцеве значення. Клімат курорту помірно теплий. Поблизу розташований Березанський лиман з лікувальними намулистими грязями. Кліматичний приморський курорт Скадовськ знаходиться на пологому березі мілкої Джарилгацької затоки Чорного моря. Чисте степове повітря, постійні морські бризи створюють чудові кліматичні умови.

На березі Азовського моря є два кліматогрязевих курорти – Бердянськ та Кирилівка. Грязьовий та кліматичний приморський рівнинний курорт степової зони Бердянськ знаходиться на північному березі Азовського моря. Клімат помірноконтинентальний. Основні лікувальні засоби курорту -намулісті грязі та ропа озер Червоне, Велике й затоки Азовського моря, а також мінеральні хлорні й натрієві води. Клімат курорту Кирилівка – помірноконтинентальний, наближений до клімату Криму. До основних лікувальних факторів відносять намулісті сульфідні грязі у руслах річок Великий та Малий Утлюк, Утлюцькому й Молочному лиманах та високомінералізовані хлорні натрієві мінеральні води.

Основними лікувальними факторами курорту Маріуполь, розташованого на березі Азовського моря, є клімат, намулісті грязі Таганрозької затоки та морські купання. Курорти узбережжя Чорного та Азовського морів спеціалізуються на лікуванні захворювань органів руху, нервової системи, жіночих статевих органів.

Природа Карпат завжди вабила людей, проте це не єдина причина створення тут курортного господарства. Напрочуд корисні вуглекислі води верхів'їв Чорного Черемошу та інші мінеральні води. С родовища торфових лікувальних грязей. Бальнеогрязьовий курорт Черче місцевого значення на базі сульфідних вод, торфових вод і грязей розташований у долині, оточений пагорбами Карпатського передгір'я. Зі сходу та заходу до нього впритул підступають гори заввишки до 2000 м. З півночі та півдня гори переходять у мальовничі пагорби. Гори й пагорби вкриті густими смерековими та листяними лісами. Гарні красвиди курорту приваблюють туристів.

Бальнеологічний курорт Поляна розташований у долині р. Пінія. Він оточений лісистими горами. Курорт Синець – один з найстаріших у Ка-

пнатах. Клімат тут гірський, з підвищеною вологістю повітря та великою кількістю опадів. Для лікування використовуються мінеральні води. На курорті Сойми для внутрішнього та зовнішнього вжитку використовується вуглекисла мінеральна вода. Курорт Шаян розташований на передгір'ї Великого, Середнього та Малого Шаяну. Схили вкриті буком, смерекою та грабом. Курорт захищений від вітрів вулканічним гірським пасмом. Тут панує клімат гірських улоговин. Для лікування використовуються вуглекислі мінеральні води.

Курорт Кваси розташований у однойменному селі у межигір'ї Чорної Тиси; він оточений з півночі Полонинсько-чорногорським пасмом гір, з півдня – Мармороським кристалічним масивом. Тут розташовані Чорногори (з найвищою вершиною Українських Карпат Говерлою – 2061 м, горою Петрос – 2020 м). Стійкий сніговий покрив утворюється вже у листопаді. На курорті для зовнішнього застосування використовується вуглекисла миш'яковиста мінеральна вода. Курорти Карпат спеціалізуються на лікуванні захворювань органів травлення (особливо ефективно лікування виразки шлунку й дванадцятипалої кишки), печінки та підшлункової залози, цукрового діабету.

Отже, Україна має потужний рекреаційний комплекс, проте розвиток комплексу стримується низкою проблем, таких як підвищення пропускної здатності рекреаційного господарства, нерівномірність його використання, тобто сезонність, тощо. Нерозв'язаною залишається проблема територіальності розміщення рекреаційного господарства та рекреаційного природокористування [63].

1.3. Курортна система України

Всі народи з незапам'ятних часів знаходили в оточуючому їх середовищі лікувальні засоби. Особливе значення надавалося мінеральним водам, лікувальним грязям і клімату, що застосовувалися для лікування різних захворювань.

Хімічний склад багатьох мінеральних вод подібний до хімічного складу органів і тканин організму людини. При вживанні мінеральних вод всередину і прийманні ванн речовини органічної і неорганічної природи, що містяться в цих водах (особливо біологічно активні мікроелементи), проникаючи через шкіру і слизисті оболонки тіла людини, мають виразний фізіологічний і лікувальний вплив. Те ж саме стосується і лікувальних грязей, до складу яких входять речовини, подібні до гормонів та вітамінів.

Особливо корисна для організму кліматотерапія, оскільки в процесі еволюції людина постійно була під впливом кліматичних чинників, і в організмі виробилися особливі пристосувальні механізми (система тер-

морегуляції, біологічних ритмів і т.п.). Санаторно-курортне лікування не тільки істотно доповнює медикаментозне лікування, але часто використовується як самостійний, альтернативний спосіб лікування.

Вплив природних фізичних чинників, а також режиму рухової активності і раціонального лікувального харчування сприяє підвищенню захисно-приспосувальних сил організму. Фізичні чинники, на відміну від більшості лікарських засобів, є найбільш фізіологічними, природними для організму, не пригнічуючи, а мобілізуючи його резервні можливості і не викликаючи побічних небажаних явищ і алергічних реакцій.

Курортне лікування сприяє поліпшенню кровообігу, диханню. Крім того, санаторно-курортне лікування, основою якого є тісне спілкування з природою, заповнює відчутний для більшості міських жителів дефіцит природного середовища.

Завдяки географічному положенню, геологічній будові і гідрогеологічним умовам Україна традиційно має всі види курортів.

Перші бальнеологічні курорти в Україні виникли на мінеральних водах у Шкло (1576 р.), в Трускавці (1827 р.) і в Моршині (1877 р.) Львівської області; Березівці під Харковом (1862 р.) і в Миргороді Полтавської області (1917 р.); грязьові – на Сакському озері в Криму (1799 р.), на Одеських лиманах (1829 р.), на Славянських озерах у Донбасі (1832 р.), у Свпаторії (1890 р.) і в Бердянську Запорізької області (1902 р.).

За ці роки методи санаторно-курортного впливу з емпіричних перетворилися в науковообґрунтовані і раціонально використовуються для лікування різних видів захворювань.

В 60-ті роки в Україні було 426 санаторіїв, 154 профілакторії, 132 будинки відпочинку і 31 пансіонат із загальною кількістю місць понад 150 тисяч, а до кінця 90-х років в Україні функціонувало 15 курортів державного і 13 — місцевогозначення.

Крім того, на території України постановою Кабінету Міністрів України був затверджений перелік і межі 265 територій, що резервувалися для організації зон лікування і відпочинку населення.

Інтенсивне курортне будівництво дозволило створити систему спеціалізованих санаторіїв. У загальному вигляді їх структура виглядає наступним чином: санаторії для лікування хворих із захворюваннями серцево-судинної системи – 22%; травної- 20%; нервової – 17%; дихальної – 16%, органів руху – 17%; нирок і сечовивідних шляхів – 6,5%; із захворюваннями жіночих статевих органів – 4,5%; шкіри – 0,2%.

На початок 1994 року на курортах України діяло понад 3600 санаторіїв, будинків відпочинку, пансіонатів і інших закладів, в яких одночасно могли відпочивати близько 700 тис. чоловік.

У зв'язку з розпадом СРСР ситуація в санаторно-курортній галузі різко погіршилася. За роки самостійності України санаторно-курортній

системі практично не приділялася увага з боку держави. Відсутність бюджетного фінансування привела до згорання ряду державних програм (санаторно-курортне лікування хворих на туберкульоз, травматичну хворобу спинного мозку, післяінфарктних хворих і т.д.). Всі спеціалізовані санаторії перейшли, в основному, на сезонний характер роботи, при цьому багато з них згорнули свої лікувальні бази і почали переходити в розряд закладів відпочинку з низьким рівнем сервісного обслуговування. Через відсутність контролю почали з'являтися нові заклади (бази відпочинку з лікуванням, центри здоров'я і т.д.), що мають слабку медичну базу і некваліфікований персонал. Через важке економічне становище, що склалося в Україні, зростає захворюваність на туберкульоз; поширилась бронхолегенева і серцево-судинна патологія. У такій ситуації санаторно-курортне лікування необхідно не тільки зберігати, а й розвивати.

Істотним гальмом на шляху відновлення і розвитку санаторно-курортного комплексу України і Криму є відсутність чіткого законодавства про курортну діяльність. Особливо гострими є проблеми власності й оподаткування.

В останні роки Крим перестає бути доступним курортом через непомірну дорожнечу санаторно-курортних і оздоровчих послуг. Різке скорочення чисельності відпочиваючих не тільки збільшує економічні і соціальні проблеми регіону, але і приводить до втрати фахівців в галузі наукової і практичної курортології, скорочення об'ємів робіт у тих галузях господарського комплексу, що безпосередньо орієнтовані на санаторно-курортну сферу та її інфраструктуру.

Розвиток санаторно-курортної системи України неможливий через недосконалість податкового законодавства і прорахунки у фінансовій політиці держави. Якщо протягом усіх років існування цієї системи вона була дотаційною, то тепер у бюджеті не тільки не передбачаються подібні асигнування, але й у виплаті податків вона прирівнюється до промислових підприємств.

Такі умови не тільки приводять до неправомірного подорожчання санаторно-курортних послуг, але і знижують можливості їхнього повного завантаження, а значить, збільшують збитки галузі [63].

1.4. Функціональна структура рекреаційної системи Південного Криму

Найбільшою освоєністю, розвитком і удосконаленням структури рекреаційного господарства відзначається кримський регіон, в межах якого рекреація є провідною галуззю спеціалізації. На нього припадає по-

над 35% санаторно-курортного фонду, 30% будинків відпочинку та пансіонатів і близько 18% турбаз України.

Розвиток рекреаційного господарства Криму стає одним із пріоритетних напрямів. Воно базується на використанні мінеральних вод (з потенційним дебітом 30 тис. м³/добу), лікувальних грязей (24 млн. м³), пляжів (протяжність 517 км), кліматичних і ландшафтних ресурсів, а також пам'яток історії і культури.

Всього в Криму нараховується близько 800 рекреаційних закладів (санаторіїв, пансіонатів, турготелів, дитячих таборів та ін.), з них 40% функціонують цілий рік. Кількість місць у рекреаційних закладах Криму у 1998 році становила 135,5 тисячі. Протягом 1990-1996 рр. зовнішній рекреаційний потік до Криму змінювався від 6 до 8,5 млн. чол. за рік, в 2000 р. в Криму відпочивало 4 млн. осіб.

У функціональній структурі рекреаційних закладів Криму виділяють оздоровчі заклади (будинки відпочинку, пансіонати, бази відпочинку, турбази та ін.), їх частка становить 72% всіх місць рекреаційної мережі. Частина закладів профілактичного лікування (санаторії та пансіонати з лікуванням) становить 30%. Санаторії розташовані переважно на Південному березі Криму (ПБК) та в Свпаторії. Але якщо ПБК спеціалізується на лікуванні дорослого населення, то курорт Свпаторія - дитячий. Частина місць у дитячих санаторіях м. Свпаторії становить 73% від загальної ємності санаторіїв на курорті, а на ПБК ця частка становить 12%.

Особливе місце в Криму займають санаторії та пансіонати з лікуванням. У 1998 році їх налічувалося 137 з загальною кількістю місць 58,1 тис. в тому числі 73 тис. місць приймають людей цілий рік.

Найбільшим попитом у відпочиваючих користуються санаторії і пансіонати, що лікують неспецифічні захворювання органів дихання (ПБК, курорти приморської зони в теплу пору року); туберкульоз легень (ПБК); цереброваскулярні захворювання (ПБК); захворювання центральної нервової систем; захворювання периферійної, нервової системи (м. Свпаторія, Саки); захворювання опорно-рухового апарату (м. Свпаторія, Саки); серцево-судинні захворювання (ПБК, м. Саки); гінекологічні захворювання (м. Свпаторія, Саки); захворювання органів травлення (м. Феодосія, Саки).

Зараз в Криму виділяються наступні види і цикли рекреаційної діяльності: лікувальний (кліматолікувальний, таласотерапія); оздоровчий (купально-пляжний, оздоровчо-прогулянковий); спортивний (альпінізм, спелеотуризм, лижний туризм); науково-пізнавальний (екскурсійно-пізнавальний, природничо-пізнавальний, історичний туризм, етнографічний); конгресний, меморіальний.

Лікувальний цикл. Цикл кліматолікування базується на кліматичних ресурсах досліджуваного району. Географічне положення ПБК, захи-

шеність його від холодних вітрів і вплив незамерзаючого Чорного моря сприяють формуванню в регіоні особливого типу клімату. Рослинність, що вкриває схили Кримських гір, виділяє фітонцидні сполуки, які мають активний вплив на організм людини. Море насичує повітря солями та іонами. Всі фактори разом перетворюють узбережжя в гігантський природний інгаляторій. Перебуваючи, наприклад, у Ялті, навіть без спеціальних кліматопробудовних рекреант проходить курс аеро-, геліо- і таласотерапії.

У теплий період року на перший план в оздоровленні на території регіону виходять сонячні ванни і морські купання. Значну роль відіграє аеротерапія у вигляді сну біля моря, прогулянок по березі моря, в лісопарковій зоні.

У холодний період повною мірою зберігає своє значення аеротерапія, оскільки кондиціонуюча дія моря на атмосферу здійснюється постійно. Схили Кримських гір покриті переважно хвойними лісами, а в парках багато хвойних та вічнозелених листяних рослин. Кліматичні умови ПБК в цей період забезпечують значне зниження навантаження на організм, перш за все – на органи дихання і відкриті ділянки тіла. Це позитивно впливає на хворих з легеневидами та нейросудинними захворюваннями, в яких послаблені механізми термоадаптації. Таким чином, кліматотерапія на ПБК можлива цілорічно.

Велике значення на кліматичних курортах має геліотерапія, для якої придатні шість місяців – з квітня по вересень.

Фітолікувальний цикл у Криму базується на використанні фітотресурсів, до яких відносять масиви лісових і паркових насаджень, що насичують повітря киснем і фітонцидами. Фітотерапія включає також лікування захворювань з використанням ефірних олій (ароматерапія), аплікаційтрояндовим, шавлієвим, лавандовим воском, ванн, ароматизованих лавандою, шавлією, і масажу з рослинними біододатками.

Крім того, при серцево-судинній недостатності, туберкульозі легень, бронхітах велике значення має використання фрукто- та виноградолікування.

Таласотерапія – це вплив на людський організм усіх факторів моря. За хімічним складом морська вода подібна до сироватки крові людини, має таку ж кислотну реакцію, містить усі солі, що і кров людини, а хлористого калію, кальцію та натрію – майже в тих самих співвідношеннях. Морську воду використовують для полоскання при захворюваннях верхніх дихальних шляхів, рекомендують пити при деяких захворюваннях шлунка та кишківника.

Оздоровчий цикл. Морська вода є цінним лікувальним фактором. Вона містить у собі майже всі елементи таблиці Менделєєва. Всі життєво важливі мікроелементи – мідь, цинк, марганець, йод, бром, фосфор

– при купанні засвоюються безпосередньо через шкіру. Ходіння босоніж гальковими пляжами замінює точковий масаж шиатсу.

Унікальний ефект будь-якого купання – гідромасаж – на морі досягає максимуму. Вода чинить тиск на тіло, при цьому всі м'язи перебувають в роботі, зростає їх еластичність. Морські купання широко використовуються для лікування захворювань серцево-судинної, нервової, дихальної систем людського організму у всіх оздоровницях Великої Ялти.

Особливу роль у цьому циклі відіграють стежки відпочинку і здоров'я – Сонячна, Боткінська, Штангієвська, Курчатівська, Раєвського, Таракатинська. Також розроблені маршрути на г. Атбаш, Ай-Петрі, Віляр-Бурун, Кемаль-Егерек, перевал Гурзуфське Сідло, Нікітський перевал.

Спортивний цикл. Спортивний туризм у Криму розвивається з кінця XIX століття. Набули розвитку такі види туризму, як пішохідний, спелеотуризм, кінний туризм, спортивний альпінізм, аквалангізм і підводне орієнтування, підводне полювання, спортивне орієнтування, планиризм, який вперше в нашій країні зародився в Криму.

Спортивний, навчально-тренувальний та пізнавальний інтерес становлять печери Дружба, Каскадна, Каскадна-2, Уральська, Емпірична.

Для розвитку лижного туризму є сприятливі умови в зимовий період року в горах. Стійкий сніговий покрив на Ай-Петрі тримається з середини грудня до квітня. Цей період -найкращий час для лижних прогулянок. Однак лижний спорт у Криму не отримав належного розвитку, оскільки у зв'язку з частими відлигами на безлісих ділянках сніг кілька разів протягом холодного періоду тане повністю або на 50-70%.

Науково-пізнавальний цикл. У ньому виділяють екскурсійний цикл, який ділиться на два типи – природно-пізнавальний і культурно-пізнавальний.

На території Великої Ялти функціонують три бюро подорожей та екскурсій. Це Алупкінське, Ялтинське, Гурзуфське, які пропонують екскурсії до Масандрівського палацу, на «Поляну казок», в Алупкінський палацо-парковий ансамбль, Лівадію, Нікітінський ботанічний сад, поїздки в Місхор, Симеїз тощо.

Конгресний туризм. Велика Ялта здавна є місцем проведення наукових конференцій, семінарів, симпозіумів та нарад. Тут є унікальні наукові лабораторії, де проводяться дослідження, що не мають аналогів в Україні. Тому багато спеціалістів прагнуть побувати там та взяти участь у дослідженнях.

Конгреси проводяться в Інституті винограду і вина «Магарач» – провідному науково-дослідному закладі виноробної галузі. Наукові ко-

нтакти підтримуються з 15 зарубіжними країнами, йде обмін науковими працями з іншими закладами. Ряд винаходів інституту запатентовані в Іспанії, Югославії, Канаді, Болгарії.

Національний науковий центр – Державний Нікітський ботанічний сад, що займається селекцією нових рослин, охороною природи та генфонду рідкісних видів, паркознавством, збереженням екологічних особливостей курортів Криму.

Інститут фізичних методів лікування та медичної кліматології ім. І.М.Сеченова є важливим науковим центром, де вивчають вплив клімату Криму на організм людини, розробляють методи комп'ютерної діагностики та прогнозування ефекту лікування.

Природні та культурно-історичні ресурси Криму сприяють розвитку різноманітних видів циклів рекреаційних занять – оздоровчо-спортивного, лікувального, пізнавального. Разом з цим тут є умови для розвитку таких видів рекреаційних занять як: вітрильний спорт, дельтапланеризм, кінний спорт, фототуризм, фестивальний туризм.

Розвиток рекреаційної сфери Криму потребує вирішення багатьох проблем: рекреаційного перевантаження одних районів і недовантаження рекреаційних ресурсів інших; дефіциту трудових ресурсів у сезон пік; високої вартості рекреаційних послуг. Найбільшою проблемою, від вирішення якої залежить розвиток рекреаційної сфери Південного Криму в майбутньому, є адаптація рекреаційної галузі до ринкових умов [63].

1.5. Рекреаційна система Карпатського регіону

Карпатський регіон в межах України – унікальна природна гірсько-лісова екосистема, яка займає 37,0 тис. км², або 6,1% від усієї території країни. Це своєрідні «легені», де формуються три чверті стоків Дністра, Прута, Тиси та інших великих європейських рік. Найціннішим природним ресурсом регіону є ліс, який займає особливе місце. Це найдосконаліший природний комплекс, який продукує понад 20 тисяч видів продукції. Він є регулятором клімату, має незамінне водо- і ґрунтозахисне значення, є місцем рекреації, туризму, оздоровлення людей та ін.

Ліси Українських Карпат характеризуються високою продуктивністю. Середньорічне нагромадження біомаси лише стовбурової деревини і гілок, без врахування органічної маси кореневих систем, підросту, підліска і трав'яного покриву, становить для окремих деревних порід 5,8—8,2 м³/га. Лісові насадження Карпат щороку поглинають 12,8 млн. т вуглекислого газу і виділяють 9,8 млн. т кисню. В середньому 1 га лі-

су поглинає за рік 8 т вуглекислого газу і виділяє 6,1 т кисню. Для порівняння можна відмітити, що в Свердловській області 1 га лісу через значно менше нагромадження органічної маси виділяє за рік близько 2 т кисню, або втричі менше.

Біологічна активність кисню залежить від ступеня його іонізації. Іонізоване повітря підвищує активність дихальних ферментів, знімає втому, поліпшує самопочуття, сприяє лікуванню бронхіальної астми, гіпертонічної хвороби, атеросклерозу, легеневого туберкульозу. В лісовому повітрі іонізація кисню в 2-3 рази більша, ніж у морському, і в 8-10 разів — ніж в атмосфері промислових міст. В 1 см³ лісового повітря налічується 2-3 тис. легких іонів, тоді як в такій же кількості повітря великих промислових міст — 220-400, а в закритих багатолюдних приміщеннях — лише 25-100. Наявність легких іонів з від'ємним зарядом вважається показником чистоти і свіжості повітря.

Добре іонізують повітря ялиця, модрина, береза, дуб звичайний та червоний, горобина та інші дерева і кущі. В соснових лісах іонізація кисню у 2 рази більша, ніж у листяних. Карпатські ліси характеризуються високою киснепродуктивністю. Це має важливе значення: виділений лісовою рослинністю кисень переноситься вітром на значні відстані, поліпшуючи склад повітря промислових міст.

Мікроклімат лісу вигідно відрізняється від мікроклімату міста перш за все тим, що під його намет проникає мало сонячної радіації. Більше половини її відбивається кронами дерев в атмосферу, частина поглинається листям і хвоєю для фотосинтезу і транспірації і тільки 4-12% досягає поверхні ґрунту. Якщо опівдні над кронами дерев кількість сонячної радіації становить 0,95—1,00 кал/см² за хвилину, то до поверхні ґрунту її потрапляє лише 0,05-0,12 кал, або у 8-20 разів менше. Звичайно, це залежить від складу і структури деревостанів, зімкнутості крон, наявності підросту і підліска тощо.

Від кількості сонячної радіації залежить освітлення, температура і вологість повітря, ґрунту. Під кронами зімкнутих букових, ялицевих і ялинових деревостанів освітлення навіть опівдні в беззмарну погоду становить лише 3-5% від освітлення на відкритому місці, в дубових — 6-9%, березових -11-14%. У народі ялинові ліси називають темними, березові -світлими. В лісі переважає розсіяне світло, яке діє заспокійливо і не подразнює зір.

В Карпатах у кожному лісовому масиві є насадження з різним складом деревних порід, з густими і зрідженими деревостанами, під кронами яких створюються різні мікрокліматичні умови. Відвідувачі без особливих зусиль можуть завжди знайти для відпочинку місця з відповідними для них умовами.

Проте не тільки фізіологічний комфорт важливий для людини. Не менше значення має емоційний і психологічний вплив лісу. При сучасному розвитку науки і техніки деякі санітарно-гігієнічні функції лісу можуть замінити технічні засоби, наприклад, кондиціонер повітря, озонатор (створення штучного мікроклімату тощо). Але нічим не можна замінити позитивного емоційного та психологічного впливу, який одержує людина від спілкування з живою природою. З розвитком індустріалізації та урбанізації естетична роль лісових насаджень істотно зростає.

Емоційний та психологічний вплив лісу зумовлюється його естетичними якостями. Проявляються вони через сприйняття людиною краси і динамічності лісових пейзажів, різноманітності характеристик лісових насаджень. З якою б метою не прийшла людина до лісу, свій перший погляд вона завжди зупиняє на його загальному вигляді, на оточуючих деревах і кущах, на багатстві трав'яного покриву.

Анкетне опитування в Карпатах показало, що 65% відпочиваючих приваблюють хвойні насадження, 35% -листяні. Майже 50% опитаних віддають перевагу старим насадженням, 40% – середньовіковим і лише 10% – молодим.

В Карпатах зустрічаються чисті і мішані ліси: дубові, букові, ялицеві, ялинові, дубово-буково-ялицеві, буково-ялицево-ялинові, а також грабові, березові, осикові, вільхові та інші. І кожний ліс по-своєму привабливий.

Багата і різноманітна зелена скарбниця Карпат. Тільки флора вищих спорових і квіткових рослин налічує понад дві тисячі видів. Найбільшу цінність мають судинні квіткові рослини — дерева, чагарники, трав'яні рослини, яких налічується близько півтори тисячі видів. Все це — природні ресурси харчових продуктів, лікарської і технічної сировини. Майже 350 видів дикоростучих рослин мають лікувальне значення і широко застосовуються в народній медицині (дещо більше 200 видів офіційно визнані медициною). Близько 20 видів рослин містять дубильні речовини і 18 видів — барвники.

Карпатські ліси багаті на рослини з декоративними квітами. Це — білосніжні підсніжники, голубі проліски, білі і жовті анемони, фіолетові печіночниця і шафрани, пахучі конвалії. Багато рослин дають плоди високих смакових якостей. Це — суниця-чарівниця, «космічна» ягода — чорниця, цілюща брусниця, духмяна малина, ожина тощо. Важливе лікувальне і харчове значення мають плоди скромного предка «цариці квітів» — шипшини, нареченої лісу — горобини, червоної калини та інших.

Карпатські ліси багаті на різноманітну фауну. Тільки хребетних нараховується 435 видів. Широко представлені тут всі основні класи тварин: ссавці, птахи, плазуни, земноводні. Проте окрасою лісів є ссавці і птахи. Ссавців у Карпатах 74 види, що становить майже 77% складу

ссавців України. Серед них є парнокопитні, комахоїдні, гризуни, рукокрилі і, безперечно, хижаки.

З парнокопитних найбільш поширені аборигени Карпат: олень благородний, козуля європейська, дикий кабан. Однак у приміських лісах вони зустрічаються рідко. Олені віддають перевагу густим молодим буковим та буково-ялиновим лісам. Заходять високо в гори, аж до полонин. Живляться вони рослинною їжею: травою, гілками дерев та кущів, жолудями, буковими горішками. Олені і козулі — це краса лісів, до того ж вони мають і важливе промислове значення. Дикі свині водяться стадами переважно в букових, ялицево-букових і ялиново-букових лісах, в яких є значний запас корму. Але в урожайні на жолуді роки їх можна зустріти і в рівнинних та передгірних дубових лісах. Зрідка в лісах зустрічаються лосі.

Українські Карпати характеризуються багатими рекреаційними ресурсами. Важливою складовою цих ресурсів є ліси з наявними в них мінеральними джерелами. Це зумовлює широкий розвиток стаціонарних лікувальних та оздоровчих закладів, різноманітних видів і форм відпочинку людей. Найбільш поширеними видами лісової рекреації в Карпатах є лікувальна, оздоровча, спортивно-туристична, утилітарна та пізнавальна.

Особливе значення має *лікувальна* рекреація, головна мета якої — лікування і профілактика захворювань. Вона базується на використанні оздоровчих властивостей лісів у комплексі з мінеральними водами, грязями, ваннами та кліматотерапією. Так, у Закарпатській області на базі використання гідрокарбонатно-натрієвих, натрієво-кальцієвих та хлоридно-натрієвих вод функціонують бальнеологічні санаторії «Синяк», «Сонячне Закарпаття», «Поляна», «Квітка полонини», «Шаян», «Гірська Тиса», «Верховина» та кліматична здравниця «Карпати». У передгірній частині Львівської області широкою популярністю користуються бальнеологічні санаторно-курортні комплекси державного значення Трускавець і Моршин, мінеральні води яких з успіхом застосовуються для лікування і профілактики захворювань органів травлення, печінки і нирок. В Івано-Франківській області найбільше значення мають кліматичні санаторно-курортні комплекси Яремче, Ворохта, Косів та бальнеологічно-грязевий курорт Черче. Кліматичні санаторії є також у Чернівецькій області. Санаторії і санаторно-курортні комплекси Карпат дають можливість щорічно лікувати понад 700 тис. чоловік. Лікувальна рекреація здійснюється, як правило, в стаціонарній, довгостроковій і організованій формах.

Не менш важливе значення має *оздоровча* рекреація, яка базується виключно на використанні цілющих властивостей лісів, її мета — відновлення працездатності людей, зняття фізичних і нервових навантажень. Здійснюється як у стаціонарній, так і в нестаціонарній формах.

Для стаціонарного оздоровлення людей у Карпатах функціонують близько 30 санаторіїв-профілакторіїв, понад 50 баз і будинків відпочинку, 75 дитячих таборів та інші заклади, які розташовані в лісах або поблизу них. Вони дають можливість щорічно оздоровлювати більше 100 тис. чоловік.

Проте найбільш масовим є нестаціонарний, або самодіяльний відпочинок у лісі. Влітку десятки тисяч людей у вихідні виїжджають у приміські ліси, з якими є добре транспортне сполучення.

Як правило, оздоровча рекреація до деякої міри поєднується з *утилітарною* та *пізнавальною*. Використання лісів для масового відпочинку населення нещипинно зростає. Удосконалення руху громадського транспорту, збільшення кількості транспортних засобів в індивідуальному користуванні, будівництво нових доріг — все це значно розширює можливості нестаціонарної оздоровчої рекреації.

Провідне місце в Карпатах займає *спортивно-туристична* рекреація, яка поєднує заняття спортом, туризмом, мисливством і рибальством. До послуг спортсменів і туристів 14 спортивних баз і таборів, 36 туристичних баз, їх філій та притулків. Щороку в Карпати приїздить близько двох мільйонів туристів з різних кінців країни. Крупною спортивною базою державного значення є «Україна» у Ворохті. Провідні туристичні бази — «Прикарпаття», «Гуцульщина», «Сріблясті водоспади», «Карпатські зорі» на Івано-Франківщині; «Світанок», «Латориця», «Нарцис», «Трембіта», «Тиса», «Говерла» — на Закарпатті. Туристичні маршрути державного значення проходять через мальовничі гірські ліси до найвищої гори Говерла.

Сприятливі умови в Карпатському регіоні для занять мисливством і рибальством, але ці види рекреаційної діяльності до деякої міри обмежені відповідними строками і певними місцями.

Найбільш масовою і неорганізованою є *утилітарна* рекреація, яка поєднує аматорський збір грибів, дикоростучих ягід, горіхів, лікарських рослин і квітів з відпочинком у лісі. Цим видом рекреації охоплені практично всі ліси — від передгірних до високогірних районів. У періоди дозрівання ягід, горіхів, появи грибів десятки тисяч мешканців міст і сіл виїжджають в ліси, нерідко на досить велику відстань від населених пунктів.

Досить поширена в Карпатах *пізнавальна* рекреація, головна мета якої — духовний розвиток людини, збагачення її знань щодо живої і неживої природи, рослинного і тваринного світу. Вона здійснюється переважно шляхом організованих екскурсій у дендрарії, дендропарки, меморіальні лісопарки, до пам'яток природи, на особливо цінні природні об'єкти і комплекси. Великий інтерес виявляють відпочиваючі до краєзнавства, історичних та архітектурних пам'яток, на які багаті Кар-

пати. Для пізнавальної рекреації в окремих лісових масивах створюються пізнавальні або навчальні стежки. Перші такі стежки створені в Трускавецькому та Івано-Франківському лісництвах Дрогобицького лісгоспазу.

Розглянуті основні види і форми лісової рекреації далеко не вичерпують можливостей цієї унікальної бази відпочинку, яка з кожним роком удосконалюється, набуває нових якісних форм.

Курортні ліси. У Карпатах курортні ліси виділені навколо всіх санаторіїв та санаторно-курортних комплексів загальною площею 34,5 тис. га. Забезпеченість курортними лісами досить висока. При нормі, яка становить для бальнеологічних курортів 0,15 га вкритої лісом площі на одне курортне місце, у Закарпатській області фактично є 0,7 га, в Івано-Франківській — 0,4, у Чернівецькій — 0,3 га. За останні 20 років площі цих лісів збільшилися майже в 2 рази.

У Карпатах найбільші бальнеологічні санаторно-курортні комплекси Трускавець і Моршин на Львівщині та санаторні комплекси «Поляна», «Сонячне Закарпаття» і «Квітка полонини» на Закарпатті, навколо яких виділені значні площі курортних лісів.

Курортні ліси санаторно-курортного комплексу Трускавець займають площу 4164 га і розташовані майже рівномірно навколо курорту. За складом деревних порід в них переважають грабово-дубово-ялицеві та ялицеві насадження, зрідка з участю бука лісового. Це складні багатоярусні насадження, в яких пануючий ярус утворюють дуб звичайний, бук лісовий та ялиця біла, а підпорядковані — граб звичайний, липа серцелиста, явір, ясен звичайний, береза звисла, осика та інші деревні породи. Багатий також склад підліска і трав'яного покриву. Майже половину вкритої лісом площі займають середньовікові насадження, поряд з якими на окремих ділянках збереглися деревостани віком 120—160 років. За останні десятиріччя тут створено цінні культури дуба червоного, сосни звичайної, ясена звичайного, модрина європейської та інших деревних порід.

Курортні ліси навколо курорту Моршин виділені на площі 957 га. За складом деревних порід вони значно поступаються курортним лісам Трускавця. Хоча тут зустрічаються всі головні лісо-утворюючі породи — дуб звичайний, бук лісовий, ялиця біла і ялина звичайна, але найбільшу площу займають дубові деревостани з домішкою ялиці, бука, іноді ялини. Незначні площі займають ялинники з участю дуба і бука. Як домішка зустрічаються також граб звичайний, береза звисла, осика, вільха клейка, ясен звичайний. В останні роки на невеликих площах створені культури сосни звичайної та дуба червоного. Старих насаджень лишилося мало, переважають середньовікові деревостани і молодняки. Більшість насаджень характеризуються невисокими естетич-

ними якостями. Незважаючи на це, ліси інтенсивно використовуються в рекреаційних цілях, особливо ті, що розташовані неподалік від санаторію «Мармуровий палац». Тут прокладено прогулянкові стежки, встановлено альтанки, столи і лавки для відпочинку.

Курортні ліси санаторіїв «Поляна», «Сонячне Закарпаття» та «Квітка полонини», розташованих на відстані 3-5 км один від одного, займають площу 2,6 тис. га, в основному схили крутизною від 10 до 23° з абсолютними висотами від 300 і 650 м над рівнем моря. Ліси цікаві породним складом, віковою і просторовою структурою. Тут зустрічаються дубово-букові, чисті букові, ялиново-букові, ялинові, березові, вільхові насадження. Поряд з молодими і середньовіковими деревостанами на окремих ділянках збереглися 130—150-річні насадження. За останні десятиріччя на значних площах створено лісові культури дуба звичайного, бука лісового, ялини звичайної, явора, сосни звичайної та інших порід. В урочищі Лиса створено дендрарій на площі 3,3 га, плодовий сад загальною площею 62,9 га, плантації горіха волоського (5,4 га) та каштана їстівного (2 га).

Важливе значення для пізнавальної рекреації мають пам'ятки живої і неживої природи, заказники, заповідні урочища та інші цінні природні і штучно створені об'єкти. Сьогодні в Карпатах налічується 39 державних заказників, 29 місцевого значення загальною площею понад 44 тис. га, 99 заповідних урочищ (8,8 тис. га), 22 пам'ятки природи державного (0,8 тис. га) і 142 пам'ятки природи місцевого значення (1,2 тис. га). Багато дендраріїв, дендропарків і арборетумів, де зібрані цінні колекції не тільки представників місцевої дендрофлори, але й з інших регіонів нашої країни і зарубіжних країн.

Зупинимось коротко на найбільш визначних пам'ятках природи та інших об'єктах, які інтенсивно використовуються для пізнавальної рекреації.

Скелі Довбуша. Серед зеленого моря букового лісу в урочищі Бубнище неподалік від Болехова на Івано-Франківщині на висоті близько 600 м над рівнем моря височать химерні громади кам'яних скель заввишки 25-30 м. Величезні камені-велети — Монах, Піка, Ведмідь та Одинець — ніби вишикувалися півколом у веселому гуцельському танку. В скелях видобані печери, походження яких по-різному трактується в легендах. Достовірне те, що вони служили людині захистом від ворогів, лихоліття. В 1744 році під час походу на Дрогобич і Турку тут перебував легендарний Довбуш зі своїми опришками, тому й названі скелі його іменем. Скелі Довбуша — одне з найпопулярніших на Прикарпатті місць масового відпочинку і туризму.

Скит Манявський. На правому березі річки Манявки, притоки Бистриці Солотвинської, в околиці с. Маняви, що на Івано-Франківщині, в

1982 році створений державний лісовий заказник «Скит Манявський» площею 358 га. Свою назву він одержав від пам'ятника старовини — Манявського скита, заснованого в 1612 році Іваном Княгиницьким. Понад півтора століття скит служив опорним пунктом у боротьбі православної церкви проти засилля католицизму й унії на західноукраїнських землях. За указом імператора Йосипа II в 1785 році скит був ліквідований.

Цінний пам'ятник історії і культури Манявський скит в 1970-1980 роках був реставрований. Нині тут щорічно бувають десятки тисяч відвідувачів з різних куточків нашої країни, знайомляться з історією і культурою карпатського краю. Неподалік від скиту мальовничо виглядає збудоване в традиціях гуцульської архітектури Манявське лісництво з найкращим на Прикарпатті зоологічним музеєм.

Довкола Манявського скиту розкинулися лісові насадження заказника, в переважній більшості мішані, штучного походження, віком від 15 до 70 років. Цінним у заказнику є невеликий масив (1 га) старого 300-річного насадження модрина польської. Висота окремих дерев модрина, які входять до складу першого ярусу, досягає 35-40 м. Модринове насадження цінне як лісонасіннева ділянка й одна з найдавніших пам'яток лісокультурної справи в Українських Карпатах. Навколо старого модринового деревостану на площі близько 3 га виростає молоде 40-річне модринове потомство. Мальовничий рельєф місцевості, стрімкі гірські потоки і водоспади — все це приваблює сюди туристів і відпочиваючих.

Долина нарцисів. В околиці Хуста на Закарпатті біля підніжжя Замкової гори щовесни манить туристів і відпочиваючих білизна килима квітучого нарциса вузьколистого, який зростає в цьому заповідному масиві на площі 256 га. Ще порівняно недавно майже вся долина Тиси від Хуста до Тячева кожної весни вкривалася білим цвітом нарцисів. З розвитком сільського господарства більшість масиву була розорана. Ділянки, що залишилися, взято під охорону держави. Долина нарцисів — унікальний природний комплекс, рекреаційне використання якого необхідно обмежити лише організованими екскурсіями з суворим дотриманням вимог охорони природи.

Тисовий заказник «Княж-Двір». Унікальною живою пам'яткою історії рослинності на Прикарпатті є Княждвірський державний тисовий заказник. Розташований він у Печеніжинському лісництві неподалік від Коломиї. Це один з найбільших в Україні природних осередків тиса ягідного. Заказник розташований на правому березі Прута і займає частину лісового масиву площею 208 га. Але основна маса дерев тиса розташована на площі близько 60 га. Інженером М.І.Луцаком підраховано, що в Княждвірському заказнику зростає зараз 15 123 екземпляри тиса

заввишки більше 1,5 м. Переважна більшість його має в діаметрі 2—10 см, а в висоту від 1,5 до 6,5 м. Окремі екземпляри досягли в діаметрі 30 см, а в висоту до 13 м. У минулому тис був досить поширений в Карпатах, про що свідчать назви рік і окремих населених пунктів (с. Тисів, ріка Тиса), наявність окремих дерев тиса в лісах Ворохтянського, Вигодського та Надвірнянського лісокомбінатів в Івано-Франківській та Путильського лісокомбінату в Чернівецькій області, а також осередок його на площі 10 га в Угольському заповідному буковому пралісі.

Арборетум «Діброва» має пізнавально-рекреаційне і науково-практичне значення. Це пам'ятка садово-паркового мистецтва державного значення. Закладений арборетум в 1972—1973 роках науковцями К.К.Смаглюком та В.І.Ступаром разом з працівниками Солотвинського лісокомбінату в Богородчанському лісництві на Івано-Франківщині.

В арборетумі (8 га) є чотири відділення, в яких вирощуються різноманітні листяні й шпилькові деревні породи та чагарники. Наприклад, у відділенні листяних порід налічується понад 3 тис. дерев і чагарників

— 60 родів і 230 видів. Тут широко представлені різні екотипи з Європи, Азії та Північної Америки. В арборетумі зібрана найбільша в Карпатах колекція кедрових сосен. Постійні спостереження, які проводяться тут, дали змогу визначити найбільш перспективні для впровадження в рекреаційні ліси деревні породи: сосну чорну, густоцвіту, жовту і румелійську, ялину сербську і канадську, модрина японську і даурську, дугласію сизу, дуб бореальний, тюльпанове дерево, платан тощо. Арборетум уже відвідують сотні екскурсантів з пізнавальною метою. В майбутньому його значення незрівнянно зросте [63].